

УДК 21:14

ДОЛЯ ДУШІ: ПЛАТОН

Іван Бредун

*Харківський національний університет будівництва і архітектури,
кафедра філософії
вул. Сумська, 40, 61000, м. Харків, Україна*

Лілія Компанієць

*Харківський національний університету імені В.Н. Каразіна,
кафедра теорії культури та філософії науки
майдан Свободи, 4, 61000, м. Харків, Україна*

У ході дослідження автор продовжує поступове осмислення есхатологічних тем у межах філософських текстів Платона, виявляє їх смислові виміри, філософські акцентуації. У фокус уваги потрапляє осмислення теми Долі, яка розкривається в контексті уявлень мислителя про долю людської душі (небесну та земну). Есхатологія мислиться під кутом зору платонівського вчення про душу, в просторі якого проявляються її додаткові контексти.

Ключові слова: індивідуальна, душа, Доля, земна, небесна, ідея, смисли.

Есхатологічна проблематика людства формувалась та відшліфовувалась протягом тисячоліть у межах духовного ландшафту культур (інтелектуального, релігійного – *І.Б., Л.К.*). Спектр тем та ідей релігійного змісту складають її засадничі основи, у згорнутому вигляді (догматів, учень, релігійних систем – *І.Б., Л.К.*) презентують множинність світоглядів, тобто релігійних карт світу, належать до «вічних» тем людського існування. Як наслідок, теми есхатологічного спрямування викликають постійний інтерес, рефлексію з боку академічних (філософських, релігієзнавчих, культурологічних, історичних та ін. – *І.Б., Л.К.*) співтовариств, дрейфують на поверхні релігійної, в тому чи іншому вигляді світської думки (філософської, наукової та ін. – *І.Б., Л.К.*). Вони не тільки входять в «інтелектуальний простір духовної культури», але й дедалі більше творять його, тримаючи «в собі» незадіяний для суспільства світоглядний потенціал сенсожиттєвих «відповідей», які протягом еволюції людства культивували релігійні спільноти у межах есхатологічних вчень. Звернення до реконструкції ключових есхатологічних тем та ідей, виявлення смислових вимірів їх актуалізації в різних формах прояву індивідуального (людини) та загального (культури, цивілізації) буття, розкриття їх під кутом зору сакрально-релігійного та світського погляду, нюансів розуміння на різних етапах історії (розмірковуючи у руслі еволюції інтелектуальної культури людства – *І.Б., Л.К.*) прокладає шляхи до духовного відродження, розквіту вітчизняної та світової культури. Їх осмислення у розширених перспективах підштовхує до розгляду есхатологічних ідей з боку аксіологічної проблематики (як релігійних істин), прокладає тропи до всезагального гуманізму, солідарності.

Метою статті є виявлення та експлікація смислів есхатологічної ідеї Долі у контексті текстів Платона, розширення її можливих інтерпретацій.

Есхатологічна тематика пронизувала всі релігійні системи людства, роботи яскравих авторів західноєвропейської гілки культури, філософів, як-от: Цицерона, Піфаго-

ра, Платона, Аристотеля, Плотіна, Порфирія, Прокла, Ямвлиха, Дж. Бруно, Г. Лейбніца, Ф. Ніцше, А. Шопенгауера, Д. Юма, П. Тілліха, Г. Йонаса, О. Менья та ін.

Занурення у філософські обрії текстів Платона дозволяє розширити межі існуючих уявлень про есхатологію (Стародавнього світу). Під кутом зору теми Долі есхатологічна проблематика розгортається множинністю контекстів у сюжетах Платона. Думка мислителя увесь час рухається в межах ідеї Єдиного буття. Починаючи з теми Долі Всесвіту (Космосу), яка розкривається через ідею життєвої сили, що оживлює універсум, пронизує усі його сектори. Перша оформлюється у мотив колообігів буття, який охоплює тему Долі людської душі. Ідея індивідуальної есхатології стає домінуючою для філософа. У тому чи іншому вигляді вона постійно присутня у свідомості автора, розкривається у множинній палітрі його сюжетів. У попередніх роботах ми виокремили два виміри її здійснення (Доля Земна та Доля Небесна).

Із текстів Платона ми черпаємо цілу низку ідей про Земну та Небесну Долю людської душі. До їх осмислення ми поступово переходимо. Розмірковуючи про першу, у поле зору потрапляє гносеологія Платона, а саме його вчення про анамнесіс (грец. «ἀνάμνησις» – пригадування), яке формує уявлення про божественні шляхи душі за гробом. Спочатку душа перебуває у стані «божественного буття», пізнає світ ідей [2]. У просторі духовного світу вона пізнає вищі істини. Коли вона сходить у тілесну оболонку (втілюється в земну реальність – І.Б., Л.К.), «досвід потойбічного» актуалізується на рівні пригадування істин духовного змісту. Фрагментами (Долі Земної) стають розміркування автора про можливість пізнання вищих істин (душею) шляхом не тільки пригадування, але й умоспоглядання. У текстах філософа йдеться про надприродні здібності, а саме духовний (екстатичний) досвід, у просторі якого актуалізується сакральна пам'ять душі. З одного боку, у її межах відкривається шлях до «внутрішнього» пізнання (людиною себе), а у перспективі і світу речей, універсуму. З іншого боку, екстатичний досвід надає можливість досягнути шляхи душі Земні та Небесні, які увесь час перетинаються. Роздуми про духовний досвід (його специфіку) вливаються та обґрунтовують мотив безсмертя душі. Під кутом зору теми її блукань по безмежним просторам океану Всесвіту (перевтілень).

Отже, тема Долі душі розкривається у контексті її періодичних переходів (перевтілень) у «поцейбічний», або в «потойбічний» світ. Сюжети Платона розкривають процес її переходу із тілесного буття в іншу форму існування, вимальовують картини духовних вимірів буття. Так, у діалозі «Федон» презентуються роздуми автора про духовні реальності, а саме про Аїд [4]. Платон вважає, що душі померлих переходять у сфери Аїду. Останній мислиться ним як невидиме духовне місце. Після певного терміну перебування у ньому душі знову повертаються до людського життя. Аїд презентується у позитивному ракурсі. Так, Сократ розуміє його як божественну сферу, а саме – місце перебування досконалого бога. Справжня («Істинна») Земля знаходиться в чистому ефірі (в небесах). Кожна душа там має своє житло. Люди там не страждають, не хворіють. Змістовно Платон описує сферу раю небесного, блаженного буття душ. Він мислиться як бажана сфера, куди Сократ хотів переселитись. Це світ богів та героїв. Думка Платона підхоплює та подовжує стародавні єгипетські уявлення про небесний світ, у якому відбувається справжнє народження душі. Саме у його межах вона пробуджується від сну (Земного буття) [1].

Шлях до вищого світу (богів) проходить через сферу справедливого суду. Сократ зазначає, що потрібно молитися богам, щоб перехід із цього світу в небесний був успішним. Інакше кажучи, автор розмірковує про дві рівноцінні реальності (як грані Єдиного буття). Це наштовхує нас на думку про долю Душі, яка розгортається у їх межах (почергово), з одного боку. З іншого – дає нам привід презентувати наш погляд на «індивідуальну есхатоло-

гію» з погляду осмислення Долі людської душі як Єдиної (однієї). Остання розгортається у роздумах автора про специфіку існування душ, яка презентується і через процес їх втілення та розвтілення, і через тему циклічності буття (Вселенських колообігів). Саме переходи, тобто перетікання душ з однієї форми існування (фізичної) в іншу (духовну) здійснюють її Долю у вселенських масштабах.

Думки автора про потойбічні (есхатологічні) шляхи індивідуальної душі розкриваються у фрагментах його «Держави» [3]. А саме – у міфі про воїна Ера, який оповідає про загробне життя, презентує вселенський закон відплати. Окреслений сюжет висвітлює сакральні погляди Платона на долю душі за гробом. Головним його учасником стає воїн Ер, який був убитий на війні. Коли розбирали тіла померлих воїнів, його тіло знайшли неушкодженим. Через це його відправили для поховання (спалювання) додому. У процесі здійснення поховального ритуалу воїн несподівано для всіх ожив. Саме із цього моменту починається розповідь Ера про потойбічний світ, шляхи людських душ за межами земного буття, сакральні істини духовного (сенсожиттєвого) змісту.

Герой міфу оповідає про процес виходу з тіла його душі. У потойбічному світі він зустрів інших померлих людей, разом з якими він вирушив у довгу дорогу подолання небесних шляхів. Ер говорить про різні зони в небі, які віддзеркалюють уявлення про окремі аналогічні сфери на землі. Між духовними вимірами розміщується небесний суд. Його представники (судді) добрих та справедливих людей відправляють у вищі сфери неба, інших людей направляють у нижні виміри духовного буття. Саме в такий спосіб відбувається покарання грішників та заохочення праведних душ, тобто божественна справедливість.

У наступному фрагменті цього сюжету Платон розкриває сакральні думки про виміри формування Долі людських душ. Так, Еру було відкрито бачення богині Ананки, яка на веретені ткала людські долі разом зі своїми дочками. Поступово тема Долі змістовно навантажується. З одного боку, йдеться про те, що її «тчуть» представники небесного буття. З іншого боку, людина презентується (у певному сенсі) як співавтор свого майбутнього існування. У цьому контексті Доля формується двома шляхами. Цікаво те, що обидва відсилають нас до сфери богів. Перший вектор Долі мислиться як «результат» попередніх перевтілень (земного існування). Другий рівень оформлюється як результат вільного вибору душею наступної своєї долі. Звернемось знову до аналізованого сюжету з метою обґрунтування цієї думки. Отже, Платон ілюструє сцену вибору душею своєї долі. Ер побачив там віщуна, який брав зразки різних життів у однієї з трьох дочок богині Ананки. Потім кидав жереб у натовп душ. Еру було заборонено робити свій вибір. Він мав стати виключно свідком подій. Отже, зразки життів були розкидані між померлими душами. Вони склали варіанти різних видів буття, подальші долі людей, форми їх наступних перевтілень (тварин, рослин і т. ін.). Серед них були різні життя людей, прекрасних зовнішньо, доблесних та родовитих, а також життя тиранів, які закінчувалися трагічно [3].

Платон акцентує увагу на тому, що головним у житті людини є правильно зроблений вибір душі «середнього шляху». У цьому є сенс життя і щастя людини. Небесний вибір стосується саме земного буття. Йдеться про їх взаємозв'язок. Коли людина (душа) його робить, вона повинна уникати крайнощів, які погіршать її подальшу участь та якості душі. Результатом неправильного вибору стануть наступні її страждання у чергових перевтіленнях, а також сфери перебування за гробом.

У своїй розповіді воїн Ер наводить приклад різних Долі (небесних та земних). Він говорить, що одна душа, незважаючи на те, що вона прибула з небесної сфери, обрала життя тирана. Вона не замислилась про наслідки свого вибору, але, поміркувавши, стала

звинувачувати у всьому богів. Були й інші душі, які прийшли з нижніх сфер землі та настраждали там, тому свої наступні кроки вони ретельно обмірковували. Спочатку замислювалися, а потім вибирали наступне своє життя. Воїн Ер говорить, що люди обирали собі долі жінок, хижих звірів, птахів, подібні попереднім життям. На думку Платона, в такий спосіб відбувається коловертання людських Долі (зміна гіршого стану і доброго), тобто небесна справедливість. Автор говорить про те, що чесноти можуть не належати сутнісно людині. Із цієї причини душа потребує свого вдосконалення [3].

Повернемося знову до розкриття сюжетної лінії філософа. Після вибору долі всі душі підходили до дочки богині Ананки (Ляхесіс). До кожної з них приєднувався геній (страж та виконавець обраного шляху), який супроводжував душі. Потім їх вели до Клото (другої доньки богині). Там затверджувалася їх доля Земна. Після дотику до неї душі йшли до Атропос, яка робила нитки долі незмінними. Пройшовши повз престол богині Ананки, вони відправлялися на рівнину ріки Лети (в царство мертвих). На всьому їх шляху їм було заборонено обертагись. Потім вони отримали можливість задовольнити спрагу (з її вод), випити води. Остання стала причиною втрати душами пам'яті про колишні їх життя. Після цього вони вирушили до річки Амелет, де й розташовувалися (занурилися в сон). Раптом стався землетрус, потім пролунав грім. Після цього Ер побачив, що всі душі розлетілися в різні місця (туди, де вони повинні народитися). У цю мить Ер ожив (його душа повернулася у тіло), прокинувся та побачив себе на вогнищі. Після цього він розповів усім, що його відправили назад (у тіло), щоб він передав людям знання про істини, які пізнала його душа за гробом. Отже, він став свідком принципу здійснення Долі (небесної та земної) людських душ. Головним для нього було передати іншим духовну істину, її глибокий сенс, суть і мету людського існування [3].

У цьому сюжеті Платон закликає прислухатись до цього сказання, прийняти його душею. На думку автора, воно врятує всіх, якщо ми йому повіримо, і Лету легко перейдемо, і душі своєї не споганимо. Резюмуючи сказане, слід підкреслити, що у цьому сюжеті автор вибудовує окремий шлях спасіння душ. Якщо вони оберуть «серединний» шлях (вдосконалення душі) своєї Долі, то зможуть вибудувати свій шлях порятунку. В іншому разі вони обтяжать та погіршать свою Долю (у світі земному та небесному).

Розмірковуючи про філософський зміст сюжетів Платона, ми знову прийшли до осмислення теми індивідуальної Долі душі як Єдиної (Однієї), яка віддзеркалює Всесвітню Долю душі. Її обґрунтуванням слугують роздуми Платона про принцип «перетікання однієї протилежності в іншу». Автор говорить, що існує «охолодження та нагрівання», «оживання та вмирання». Отже, життя здійснює постійний перехід у смерть. І, навпаки, мертве переходить у живе. У свідомості філософа зупинки ніде не має. Якби вона була, то все б зупинилось. А навколишній світ стверджує вічний, безперервний рух. Платон пише, що після смерті тіла душа робить перехід з одного стану в інший (духовний). Після певного часу (позаземного буття) вона знову повертається в земне існування [2]. Отже, відбувається вічний (у масштабах космічного буття) колообіг душ. У такий спосіб здійснюється їх перехід від Долі небесної до Долі земної, тобто колообіг душ, який культивує ідею Єдиної Долі (індивідуальної душі).

Окрім окреслених вище тем, есхатологічна карта Платона доповнюється його подальшими розміркуваннями про шляхи людської душі. Якщо душа добра (досконала), то вона перебуває в божественних світах (разом з богами). Якщо вона гріхозна, то залишається біля мертвого тіла до наступного свого втілення. Вона може блукати в потворному вигляді в потойбічному світі. Згодом (за свої гріхи) вона отримує тіла грубих тварин (тілесні кайдани).

У ході реконструкції тем Платона вимальовуються характерні риси есхатологічної моделі світу автора, яка складається з кількох складових. Перший її вимір (сюжет про створення душ деміургом) оповідає історію зародження душі в божественних світах. Другий вимір теми висвітлює процес їх втілення в земне життя, мислимий як періодичний. Третій шлях (завуальований) інтерпретується нами у межах «земного» буття. У цьому контексті Доля осмислюється у категоріях простору і часу, презентується в латентному вигляді як просування душі в межах тілесної організації (на рівні людської фізіології).

Отже, Платон розкриває есхатологічні перспективи Долі людської (фундує вектор індивідуальної есхатології), духовний закон (вдосконалення душі як шлях її спасіння) і принцип її існування (перевтілення). Ідеться про Долю людської душі, яка вписана та розкривається в уявленнях про колообіги Всесвіту (у просторі духовно-тілесних вимірів буття). У вселенських перспективах тема Долі розпадається на ланцюги різних життів як окремих модусів її буття. У текстах Платона зароджується та формується (на історичному рівні) есхатологічна проблематика, яка наповнюється різноманітними смисловими контекстами. Головним її лейтмотивом стає ідея спасіння душ.

Філософія Платона дозволяє намітити окрему гілку «есхатологічної реальності» (Єдиної) автора, яка «тримає» в собі додатковий вектор теми долі представників божественного пантеону, потойбічного світу: богів, духів (у подальших перспективах і святих). Тож філософія Платона надає можливість вибудувати окремий вектор осмислення історії релігійної думки, який висвітлює еволюцію есхатологічних уявлень, у тому чи іншому вигляді дозволяє виробити авторську інтерпретацію есхатології подальших релігійних систем. Встановлено, що концепт «Доля» стає атрибутом свідомості Платона (античних часів).

Список використаної літератури:

1. Компанієць Л.В. Ідея реінкарнації в світовій культурі : монографія / Л.В. Компанієць. – К. : УАР, 2014. – 312 с.
2. Платон. Сочинения в трёх томах / Под общ. ред. А. Ф. Лосева и В.Ф. Асмуса. – Т. 2. – М. : «Мысль», 1970. – С. 30.
3. Платон. Государство. Законы. Политика / Предисл. Е.И. Темнова. – М. : Мысль, 1998. – С. 382.
4. Платон. Сочинения в трёх томах / Под общ. ред. А.Ф. Лосева и В.Ф. Асмуса. – Т. 1 – М. : «Мысль», 1968. – С. 99.

SHARE SOUL: PLATO

Ivan Bredun

*Kharkiv National University of Construction and Architecture,
Department of Philosophy
Symska str., 40, 61000, Kharkov, Ukraine*

Lilia Kompaniets

*V.N. Karazin Kharkov National University,
Department of Theory of Culture and Philosophy of Science
Svobody area, 40, 61000, Kharkov, Ukraine*

In the study, the authors continues a gradual understanding eschatological topics within philosophical texts of Plato, reveals their semantic dimension, philosophical accentuation. In the spotlight falls understanding Destiny theme disclosed in the context of representations thinker about the fate of the human soul (heaven and earth). Eschatology is conceived from the perspective of the Platonic doctrine of the soul, which appear in the space of additional contexts.

Key words: individual, soul, Destiny, earth, heaven, idea, meanings.